

Láncz Irén

Nézetek az idegenszerűségekről a 18. és a 19. században

Idegen nyelvi hatás minden nyelvet ér, mert minden nyelv valamilyen kapcsolatba kerül más nyelvekkel. A népek egymás mellett élése, a kölcsönös kapcsolatok eredményezik, hogy a különböző nyelvek hatnak egymásra. Az idegen nyelvi hatások a nyelv minden szintjét érintik, de nem egyforma mértékben. A nyelvek fonémarendszere zárt rendszer, ezért a rendszerbe nehezen kerülnek be idegen elemek. Zárt rendszert alkotnak a morféma is, de a toldalékmorfémák (képzők, ragok) a szavakkal együtt átkerülhetnek egyik nyelvből a másikba. A szavak szerkezetébe kapcsolásában, a mondatok megformálásában, a szórendben is történhetnek olyan változások, melyek idegen nyelvi hatásnak tulajdoníthatók. A legérzékenyebben az idegen hatásra a szókészlet reagál. A szókészlet bonyolult és nyitott rendszer, ezért fogadhatja be minden nyelv az idegen szavakat. Az idegen nyelvek mintáinak követését a nyelv életébe való tudatos beavatkozás is eredményezheti.

Idegenszerűségek tehát minden nyelvben vannak, de ezek szükségességéről, elfogadhatóságáról különböző vélemények alakultak ki a magyar nyelvtudományban az elmúlt századokban. Minden kornak megvannak a mércéi, elképzelései a nyelvvel kapcsolatban, és ezzel hozható összefüggésbe az, hogy miként ítélik meg egy-egy időszakban a magyar nyelvbe került idegen elemeket, idegen szófüzéseket.

Az idegenszerűségeknek nem volt mindig minden kérdése időszerű. A nyelvújítás első korszakában az idegen szavakkal kapcsolatos megjegyzések sokkal fontosabbak voltak az idegenszerű szerkezetekénél, később azonban változott a helyzet, és a 19. század közepétől az idegen szerkesztésmódokkal legalább annyit foglalkoztak, mint az idegen szavakkal.

Az *idegen* szó lexémát sokáig két jelentésben használták. A megnevezésben nem mindig tettek különbséget a jövevényszó és a szoros értelemben vett idegen szó között. A 19. században, amikor a jövevényszavak kérdései fontossá váltak, az *idegen* szó jelentette az idegen eredetű, de meghonosodott szavakat is, azaz a jövevényszavakat, és a tulajdonképpeni idegen szavakat is. Ha a megnevezésben nem is mindig egyértelműek a szerzők, a magyarázatok alapján tudni lehet, hogy mely szavakra gondolnak. Van, amikor körülírással jelzik a különbséget, mint pl. Nyr. 5. kötetében, ahol is a *meghonosult* és *meg nem honosult idegen szók* kifejezések találhatók. Itt már tkp. a csoportosítás csiráit érhetjük tetten. A *jövevényszó* szakszavunk fokozatosan terjedt el, és váltotta fel jelentésének körülírással történő kifejezését.

A 18 században, akik sürgősen, károsnak ítélték meg az idegen szavak jelenlétét a magyar nyelvben, mindenáron magyar szavakkal akarták őket helyettesíteni. Ez a mozgalom a purizmus. A purizmus szó jelentésében változás figyelhető meg. A változást Ladó János mutatta be egyik tanulmányában. A szó 1795-ig „csak az idegen (legtöbbször a fölösleges idegen) szók elleni küzdelmet jelentette. A »Debreceni

grammatika» óta ezt a szót nemcsak az idegen szavak elleni küzdelemre, hanem az idegenszerűségek elleni harc megnevezésére is használják. Később ez a szó szerzőnként és koronként más-más jelentésben bukkan föl: hol a fölösleges idegen szavak elleni mérsékelt, máskor pedig a túlzó küzdelmet jelenti, hol pedig az idegenszerűségek elleni harcot is magában foglalja."¹

A 18. század nyelvújítói mérsékelt vagy kevésbé mérsékelt puristák voltak, s az idegen szavak ellen léptek fel. A nyelvújító tevékenységet a nemzeti érzés irányította.

Kivétel talán Faludi Ferenc, aki mérsékelt purista volt, de, mint Tolnai Vilmos írja róla, nem azért, mert gyűlölte az idegen szavakat, hanem esztétikai érzéke sugallta, hogy „a fölösleges idegen szó szeplő a szép előadásban”.² Bárótzsi Sándor viszont elvszerű purista volt, és arra törekedett, mint írja, hogy a francia szöveget „tisztá magyarsággal adhassam vissza, a' minthogy elis távoztattam a' mennyiben tsak lehetett, minden idegen szokat melyek a' magyar beszédet kortsossá tesz”³. Ennek azonban ellentmond gyakorlati tevékenysége. Újít, de újításai között vannak idegenszerű képzések és összetételek. A stílus megújítása és gazdagítása céljából merészen vette át az idegenszerűségeket. Hogy újításait igazolja, a görög és a latin nyelvre hivatkozik.

¹ Ladó János: Idegen szó, magyar szó, világnézet. Nyr. 72. :155-172

² Tolnai Vilmos: A nyelvújítás. A nyelvújítás története és elmélete. Bp., 1929. 38.

³ Tolnai: i.m. 45.

Tolnai írja róla, hogy ő volt az első tudatos átültetője az idegenszerűségeknek, és nem Kazinczy.

Rát Mátyás, a **Magyar Hírmondó** első szerkesztője is purista volt. Az egyetlen helyes eljárás szerinte, ha az idegen szók helyett magyar szavakat alkotnak, mert jobbnak tartja, ha a magyart szokják meg, mint az idegent. A lap következő szerkesztője, Révai Miklós is a purizmus híve: „Új dolgoknak új neveket adhatunk, hogy ne tarkázzuk fele Deák szavakkal Szép Tiszta Nyelvünket.”⁴

Purista volt Bartzafalvi Szabó Dávid is, aki a nyelvújítás első szakaszában a szógyártás „nagy mestere”. Egyik elve a nyelvújításban az volt, hogy a régi idegen szavak helyett magyar szavakat kell alkotni, mert a nyelv csak akkor tiszta, ha minden szava eredeti, ellenkező esetben tisztátlan, korcs, satnya.⁵ Az ő korában az idegen szavak magyarosítása általános kívánság volt. Nem tartotta szükségszerűnek, hogy az új fogalmakkal együtt azok idegen nevét is átvegyük. Nyelvünket tökéletesnek, mindenre alkalmasnak szerette volna látni, olyan színvonalúnak, mint amilyenek a nyugati nyelvek. Tévedéseinek forrása nagy magyarsága volt, írja róla Tolnai Vilmos.⁶ 1784 elején, amikor Bartzafalvi Révai Miklóstól átveszi a **Magyar Hírmondó** szerkesztését, még úgy látja, hogy „míg valamelly Tudós magyar Tár-

⁴ Tolnai: i.m. 55

⁵ Vö: Volf György: Az idegen szavak és a purizmus. Nyr. 1: 393-401.

⁶ Tolnai: i.m. 56.

saság össze nem áll, a' melly egyenlő akarattal... Anya Nyelvünket, attól a' sok idegen nyelvekből már Magyarossá vált szóktól megtisztítaná, a' régi szollásnak formáit, a' Világnak, és Országunknak mostani módjához alkalmazná,... addig pedig míg e meg lenne... úgy tartom hogy legjobb leszén a' már szokásban bevett nevekkal és szollásnak formájával élni..."⁷ A következő évben azonban már megkezdte a szógyártást. Nézete tehát teljesen megváltozott. A **Magyar Hírmondóban** közli beköszöntő levelét, amelyben bejelenti, hogy új stílussal és új szavakkal fog élni. A legújabb idegen szavak helyett magyarokat gyárt, mert ahogy írja, az „álnép” nem érti egyiket sem, de az ő szavainak „legalább a' törzsöke magyar szó”.⁸ A régebben meghonosodott idegen szavak helyettesítését is ajánlatosnak tartja, hogy „ne gyöngítsék a nyelvet”.

Kazinczy Ferenc nyelvünket elmaradottnak, kiműveletlennek, „el nem készült”-nek tartotta, az írókat elmarasztalta, ha provincializmusokat talált műveikben. Az magyar irodalmi nyelv akkori állapotának okait az akkori magyarországi viszonyok következményeként fogta fel. Vágya az irodalmi nyelv megújítása volt, s ezzel együtt a művelődés magasabb szintre emelése, s ennek érdekében mert kezdeményezni, új nyelvi fordulatokat használni.

A nyelv fejlesztésének módját az idegen nyelvekből való kölcsönzésben látja. Vezérelve volt a nyelvfejlésben az idegen nyelvű példák követése, s ezt azzal a

⁷ Tolnai: i.m. 58.

⁸ Tolnai: i.m. 61.

történeti érvel támasztja alá is, hogy nyelvünkbe évszázadok óta kerülnek idegen elemek. Szerinte a nyugati nyelvek közül a németre kell figyelni, de vonzódott a franciához, angolhoz, olaszhoz és természetesen a klasszikus nyelvekhez is. Az idegen szavak használatát nemcsak megengedhetőnek tartja, ha helyettesítésükre nincs magyar szó, hanem védi is őket, mondván, hogy az idegen szavak ismerete a műveltség kritériuma. Megengedhetőnek tartja használatukat akkor is, ha nemzetközileg elterjedtek.

A **Geszner idylliumi** (1788) előszavában írja, hogy „én itt fülelmet 's a' külső Nemzetek' példáit választottam Vezérimnek. Széliében élek mind addig az idegen szókkal, a' hol ki nem kerülhetek, míg helyettek ugyan azon értelmű Magyar eredetűt 's hangzásút nem talállok”.⁹ Az író kötelességének tartotta a nyelv fejlesztését, gazdagítását, és ebben nagy szabadságot engedett meg.

A fordítónak szerinte az a feladata, hogy a fordítással gazdagítsa nyelvünket. Az idegen külföldi szépségek Kazinczy szerint nem veszélyeztetik a magyar nyelv szellemét. A szereplőket beszédükkel kell jellemezni, s ezért élni kell az illető nép sajátos kifejezéseivel. Az idegen kifejezések a maguk helyén nem tarkítják a nyelvet, mint a rómaid sem a görög vagy a németet a francia dísz. Az idegen elemekhez hozzászokhat a nyelv. A **Báróczy Sándor életében** a következőket találjuk: „szemünk ezen kecsek látásához a magyar arcon végre

⁹ Vö.: Benkő Lóránd: Lazinczy Ferenc és kora a magyar nyelvtudomány történetében. Bp., Akadémiai Kiadó, 1982. 30.

hozzászokik s az idegen kecs a magyar arcon, ahogy nézzük, hogy végre *magyar kecs* legyen".¹⁰

A „műveletlenség szennyeit" az idegen példák és minták követésével látja lerázhatónak: „a mi műveletlenségének szennyében senyvedett nyelvünk ezeket a szennyeit végre lerázza, természeti erejét kifejti, a neki tulajdon szépségében élőkkel s ezt idegen, de elfogadható szépség által neveli."¹¹ A grammatika és a szokás fölé a szépet és az ízlést emeli: „a nyelv dolgában nem a szokás a főtörvény, hanem a *nyelv ideálja*, hogy a nyelv az legyen, aminek lennie illik: *hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, a mit a lélek gondol és érez.*"¹² Gyakran idézik a következő mondatát is: Az író nem ismer főbb törvényt, mint azt, hogy írása szép legyen. Az idegen szépségekkel a nyelv bővebb lesz, szebb lesz, mert ami szép, mindig jó, írja a **Pályám emlékezetében**.

Fogsága előtt elítélte a túlzó purizmust, ő maga inkább idegen szavakat alkalmazott, hogy a kifejezés pontos legyen. Ifjúkori fordításaiban is sok idegen szót használt és hozott át irodalmi nyelvünkbe.

Nem ellensége a nyelvtisztításnak, de még tartózkodó a magyarosítás terén. Szempontjai, hogy a magyar szó szerencsés alkotású és jó hangzású legyen. A szakszavakat ekkor még nem tartja szükségesnek magyarosítani. Külföldi példákra ő is szívesen hivatkozik. A

¹⁰ Kazinczy Ferenc: Báróczy Sándor élete. = Kazinczy Ferenc válogatott munkái. Remeikírók képes könyvtára, szerk. Radó Antal, Bp., é.n. 315.

¹¹ Kazinczy Ferenc: i.m. 315.

¹² Kazinczy Ferenc: uo.

Dayka Gábor életében például a következőket írja: „ízlés kell az íróban, s ezeknek épen az nincs, mely érezze, mi igazán szép és mi felvehető. Még egy nemzet sem vitte elő literatúráját a nélkül, hogy azon nemzektől melyeknél a tudomány és mesterség már virágzott, ízlést, szólást ne kölcsönzött volna.”¹³

Fogsága után nem fordult az idegen minták ellen, de 1810-től egyre gyakrabban ír arról, hogy szegény, hogy egyes idegen szavaknak nincs magyar megfelelőjük. Ekkor már azt vallja, hogy az idegen szavak helyébe magyar szavakat kell alkotni, mert az idegen szavak elárulják nyelvünk szegénységét. Maga is számos új szót alkot, az idegenek pótlására.

Pályája végén nézete az, hogy az idegen szavakat ki kell küszöbölni.

Az idegen szerkezetekkel is a szépet akarja behozni a nyelvbe, és velük is a nyelv kifejezőkészségét szerette volna gazdagabbá, változatosabbá tenni. Ezt a célt szolgálják a németből fordított frazeológiai egységek, melyek főként képes kifejezések, metaforák, szólások.

A fiatalok kezdetben az ő szellemében írtak, később azonban többen is támadták az idegen szavak és idegenszerűségek átvétele miatt. Pl. Szemere, Kölcsey, Helmezy, Döbrentey.

Hogy nézetei megváltoztak, azt nyomon követhetjük írói gyakorlatában is. Ruzsiczky Éva mutatta be Kazinczyról szóló tanulmányában, hogy a **Bácsmegyeinek öszve-szedett levelei** c. művének

¹³ Kazinczy Ferenc: Dayka Gábor élete. = Kazinczy Ferenc Válogatott munkái, Bp. é.n. 294. Vö.: Benkő: i.m. 315.

második, a fogsága után készült változatában milyen változások vannak az elsőhöz képest.¹⁴

Benkő Loránd megállapítása a mára nézve is fontos: „Kazinczynak az idegen elemek nyelvgazdagító szerepéről vallott felfogása pályájának a második felében egyre kiegyensúlyozottabb lesz, tudománytörténeti szempontból is figyelemre méltó módon igen sokban megegyezve e kérdésben ma is vallható felfogásunkkal. »Rettegni az újtól, szokatlantól, idegentől, épen úgy hiba, mint mohon-kapni és mind azon, valami új, szokatlan és idegen.«”¹⁵

És még valami jelentős Kazinczyval kapcsolatban: a szükséges és főleg idegen szó és szólás fogalmát ő hozta be a magyar nyelv művelésbe.

Nyelvünkben az idegenszerűségek száma a 19. század folyamán növekedett, s folytatódott a velük való küzdelem. A 60-as években többek között Brassai Sámuel foglalkozott a szóalkotás és mondatszerkesztés idegenszerűségeivel, Szvorényi József is nagy gonddal mutatta ki a nyelvi hibákat, Imre Sándor is hevesen támadta a mondattani ferdeségeket. Arany János a **Visszatekintés** c. tanulmányában veszi sorra az idegenszerűségeket. És a 60-as években jelent meg Szarvas Gábor értekezése is, a **Magyartalanságok**, melyben a nyelvünkben található, a latin nyelv szolgálai utánzásából kifejlődött szerkezeteket sorolja fel. Ugyanis a gram-

¹⁴ Ruzsiczky Éva: Kazinczy állásfoglalása az idegen szavak kérdésében. = Pais Dezső (szerk): Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv és stílus történetéből. Bp. Akadémiai Kiadó, 1960. 150-163.

¹⁵ Benkő: i.m. 31.

idegenek fogalmát híven visszaadó szót legeslegtöbb esetben se alkotni, se találni nem tudunk"¹⁶ Példái: politika, politikus, politizál, imponál, affektál, beton, ma-kadám stb.

Foglalkozik azzal is, hogy az idegen szavak jelentése bővül (a geniroz-nak kilenc jelentését sorolja fel, s bizonyítja, hogy mindegyiket másként kell fordítani magyarra). S a következtetése: minden nyelv más utat követ a szavak alkalmazásában s az eredeti jelentés módosításában, a jelentések pedig nem fedik egymást. Megállapítja, hogy nem szegénysége a nyelvnek, ha nem tudjuk egy szóval kifejezni az idegen szót, s nem tudunk olyat alkotni, mely minden árnyalatában fedi az idegent. Persze megjegyzi azt is, hogy a nyelvtisztaság szempontja megkövetelné, hogy óvakadjunk az használatuktól. Véleménye szerint a napi sajtó járhatna jó példával, viszont éppen a sajtó a melegágya az idegen szavak burjánzásának, így lett divatos, írja, az „acut, actualis, perhorrescál, praeponderál, sanál”.¹⁷ De ezek-
kel számolnunk kell, és a véleménye az, hogy bele kell illeszteni őket helyesírásunk keretébe. Javaslat: írjuk őket magyarosan. Szabályt is megfogalmaz: „Tartsuk tehát szabályol, hogy az idegen szók használatától tőlünk telhetőleg óvakodunk, különösen az olyanoktól, a melyek pusztá beszédcicomák s csupán szemképrázta-tásra szolgálnak, mert mindegyikére helyes és megfelelő magyar szókkal is rendelkezünk.”¹⁸ A magyar megfele-

¹⁶ Szarvas Gábor: Az idegen szavak használata és írása. Nyr. 22:483

¹⁷ Szarvas Gábor: i.m.

¹⁸ Szarvas Gábor: i.m. Nyr. 2:535

lővel nem rendelkezőket is a magyaros írásmód szerint kell írni, javasolja.

Volf György véleménye is az, hogy a nyelv ragaszkodik a szükséges szavakhoz, és nem tesz különbséget az eredeti és idegen szavak között. A meg nem honosult idegen szavak szerint idegen hangzásukkal okoznak zavart a nyelvben. De nézete szerint a nyelv tisztasága nem a szavak tisztaságától függ. „A nyelv tisztasága tehát, a mint látni, nem kívánja az idegen szavak kiirtását, hanem csak azt, hogy ne legyenek vad idegen hangzásúak.”¹⁹ Viszont nem mindenhol tartja jogosultnak használatukat. A költői nyelvben véleménye szerint nincs rájuk szükség, bár elismeri, hogy pl. Csokonai Dorottijában funkciójuk van. A tudományos irodalom azonban megköveteli használatukat. Arról is értekezett, hogy a nyelvújítók új szavakat hoztak létre pl. az idill, szatíra, humor, kenguru, giraffa helyett, bár ezeket mindenki megérti, amelyekkel viszont helyettesíteni akarták őket (mezeny, gúnyor, nedély, ugroncz, nyak-orják), nem érti senki. Az újak között vannak korcs szavak is, ezek helyett jobbak az idegenek. Tehát ha az idegen kifejezés jobb, világosabb a magyarnál, Volf szerint a tudományban azt kell használni, „a nemzeti érzés ne csábítson”.²⁰ Arra is kitér, hogy az idegen szavak elasztikusabbak, mint a helyettük alkotott magyar szavak. Példaként a *geometriát* említi, amely földmérést jelentett, de már sem a földhöz, sem a méréshez nincs

¹⁹ Volf György: Az idegen szavak és a purizmus, Nyr. 1:400

²⁰ Volf György: Hol jogosultak az idegen szavak? Nyr. 2:49-54

köze. „...az idegen szavak, ha valahol, hát a tudományban jogosultak” - vonja le a következtetést.²¹

A Nyelvőrt már a megjelenés évében bírálták, hogy gyakran élnek idegen szavakkal. A szerkesztőség az Egyveleg rovatban válaszolt a bírálatra, melyből szintén kilálglik nézetük: az idegen szakszavak a tudományban nemcsak célszerűek, hanem „az egységes, minden nemzettel közös tudomány szempontjából mellőzhetetleneknek is tartjuk. [...] ha valamely külről vett szó már meghonosult, az többé nem idegen, hanem édes sajátunk, az egésze a miénk. »A klerikusok teológiát studéroznak a szemináriumban« hasonlíthatatlanul jobban van magyarul mondva, mint ez: A paponczok egélytant tanoznak a papnöveldeben.”²²

Simonyi Zsigmond is sokat foglalkozott az idegen-szerűségek kérdéseivel. Szily Kálmánnak **A természet-tudományos műnyelv a magyar irodalomban** c. munkáját ismertetve jegyzi meg, hogy mindennel egyetért, amit Szily Kálmán összefoglal, hogy ti. ha valamely tudományos tárgyra van magyar szavunk, ne vegyük át az idegent, ha rosszul alkotott is a magyar szó, de érthető, tartsuk meg, és „ha valamely internationalis műszó helyébe nem tudunk helyesen alkotott, határozott értelmű és világos magyar szót állítani, fogadjuk el mi is... az internationalis műszót és nemzetesítsük meg, ha szükséges, úgy, hogy a magyar szóképzőknek és ra-

²¹ Volf: i.m. Nyr. 2:54

²² Nyr. 1: 294

gasztokoknak elfogadására alkalmasabb legyen, a nélkül, hogy azt nevetségesen megkorcsosítsuk"²³

Az Antibarbarusban is kifejti, hogy az idegen szavak használata nem helyeselhető, ha van magyar megfelelőjük, és ha divatból használják őket. Ilyenek, mint írja, a morál, fantázia, vízió, reflex. A másik csoportba a meghonosodottakat sorolja: pl. próza, poézis, filozófia, himnusz, civilizáció, kombináció, telegraf, telefon.²⁴ A **Helyes magyarság** c. munkájában, melyben a nyelvhelyesség kérdéseivel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat foglalja össze, szintén kitér az idegen szavakra. Véleménye szerint az irodalmat elárasztó idegen szóknek a felére sincs szükség. Aki feleslegesen alkalmazza őket a meglevő magyar helyett, nem javítja, nem szépíti a nyelvet. Ezek használatát járványnak tartja, mert nehezítik a megértést, ugyanis nem minden olvasó művelt. Az irodalomban, napisajtóban és a politikai életben véleménye szerint sok az idegen ige és az elvont szó, használatuk okát pedig a hanyagságban és a gondatlanságban látja, íme néhány kerülendő szó a szótári részből: abdikáció (lemondás), abgespannt (bágyadt, lan-kadt), abnormális (rendellenes, természetellenes), abonnál (lapot járát, előfizet rá), absagol (lemond), abszenálja magát (elmarad), abszolúció (förloldozás), abszolúte (föltétlenül, teljességgel), abszolvál (förloldoz,

²³ Simonyi Zsigmond: A természettudományi műnyelvről, Nyr. 8:503

²⁴ Simonyi Zsigmond: Antibarbarus. Az idegenszerű és egyéb hibás szavaknak és szerkezeteknek betűrendes jegyzéke a megfelelő helyesek kitételével, egyszersmind a magyar nyelv főbb nehézségeinek magyarázata. Bp. 1879. 17.

fölment, elvégez), abszorbeál (fölszí, fölemészt) stb. Nem tagadja azonban, hogy vannak olyanok, melyekre szükség van. Ő is azt javasolta, mint Szarvas Gábor, hogy ezeket írják magyarul. Példái: gimnázium, filloxéra, telefon, kolera, kvóta, delegáció, sztrájk.²⁵ A ritkábban használtak azonban, melyek műszók, és melyeket csak a szakmunkák tartalmaznak, írhatók eredeti alakjukban.

A sürgősségnek tartott idegen szavak elkerülését szolgálta Simonyi munkái mellett Tolnai Vilmos **Magyarító Szótára** is.

Simonyi is nagy teret szentel az idegen és hibás kifejezéseknek, a szófüzési és mondatfüzési idegenszerűségeknek is, melyek helyett helyes magyar megoldásokat javasol.

Imre Sándor *A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az újítás helyes módjaira* c. díjnyertes pályamunkájában a fenyegető nyelvrömlés ellen lép fel. Az idegenszerűségek szerint a nemzeti szellem hanyatlását idézték elő. Célja a romlatlan nyelvérzékre támaszkodva és a nyelv törvényeire figyelve a jó irány kijelölése. Az idegen szavakra nézve nézetei a következők: „a közéleti nyelvbe nem volna szabad idegen szót felvenni”, „a tudományos nyelvezet, nem foglalva bele az elvontabb műszókat, magyarrá lehet és tartozik is azzá válni”, „a tudomány legelvontabb kifejezéseit, mert másképp alig sikerülhet,

²⁵ Simonyi Zsigmond: Helyes magyarság. A hibás kifejezések, a kerülendő idegen szók s a helyesírás szótárával. Bp. 1903.98. Vö.: Simonyi Zsigmond: A nyelvújítás és az idegenszerűségek. Bp. 1891.

megtarthatjuk idegen nyelven is. Mert, mint nyelvünk egész állapota tanúsítja, ezek magyarítása nem kisebb veszéllyel jár, mint idegenekül fentartása", "nem örvendetes dolog s a nyelv előnyére nem válik, ha aztán az átvett idegen szókat magyar hangzathoz idomítjuk s így sajátítjuk el. Tudományos szókra nézve ez a dolog egészen szükségtelen. Csak a nép körébe juthatókra nézve tehetni velők azt, mit utóbb a nép maga tenne... Az idegen szók átvételénél ne sokkal előnyösebb a nyelv anyagára, de sokkal károsabb a nyelv szellemére, rendszerére nézve: az idegen szók szolgálai lefordítása. Tehát a szóhangok magyarítása, a jelentmény átvétele. Az anyag nemzeties lesz, a szellem idegen."²⁶ Hibának tartja, hogy azokat az idegen szavakat, melyeket kénytelenek megtartani, szándékosan vagy tévedésből továbbképezik. Munkájában közli az idegen ragok és képzők listáját is.

A szófűzés újításaival kapcsolatos nézetei a következők: azokat kell elutasítani, melyek „a nyelv természeténél fogva lehetetlenek” és amelyek „szükségtelenek, az a saját nyelvünk oeconomiájából kellő szabatossággal és hűséggel pótolhatók”.²⁷ Ebből kiindulva mond véleményt a német és más nyelvek hatására létrejött alaktani és mondattani idegenszerűségekről: hogy pl. mi mi után nem állhat, nem jó, nem szükséges stb.

²⁶ Imre Sándor: A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata, tekintettel az újítás helyes módjára. Bp. 1873. 69-70.

²⁷ Imre Sándor: i.m. 126.

Egyszóval a 19. század utolsó harmadában nincsenek szélsőséges nézetek az idegen szavakkal kapcsolatban, mint voltak korábban, és lesznek majd a 20. században. Az idegen alaktani és szintaktikai jelenségek elterjedtségében nagyobb veszélyt láttak a nyelv tisztaságának visszaállításaért tevékenykedők, mint az idegen szavakban.